

milyen tudatosan képviselik, milyen sikerrel vitték végbe a magyar nevelésnek APÁCZAI által megfogalmazott célkitűzéseit.”¹¹

Ilyen értelemben látjuk mi is KEMÉNY Gábor küzdelmes életében, emberi-nevelői helytállásában, szintézisalkotó munkájában, egész életművében a *szocialista magyar nevelés kezdetét*: köznevelésügyünk, embernevelő gyakorlatunk és neveléstudományunk célkitűzéseinek és tennivalóinak első tudatos megfogalmazását. Élő példa és mérték ma is „a pedagógiai arcvonalon” küzdők széles tábora, a nevelésügy munkásai, intézői és intézményei számára.

SZÉKELY ENDRÉNÉ

AZ EGYSZERŰSÉG ÚTJA

Neveléstörténetírásunk méltó helyére tette életművét. Töretlen volt és kristálytiszta, bármily változások tették is próbára. Az ötvösi hagyomány kései követője ő, ki SCHELLER István és NAGY László közvetítésében és barátságában teszi magáévá a liberális polgári eszmék legjavát, a radikális pártban találkozik a Huszadik Század, JÁSZAI, ADY, KÁROLYI Mihály körével, politikai szerepet vállal a forradalmakban, gránitszilárd kritikai ellenzékbe vonul a Horthy-ellenforradalom idején; és ugyanő — s ez természetes — a felszabadulás után végre hazatalál . . . Igaz, fáradtan, halálos betegen, de az új élet hasadása még egyszer fellobbantja alkotóerejét. 1948. május 15-én megszenvedve a halálért hunyt el.

Ennyit mond róla nemes hagyományt alkotva a neveléstörténet. Tudtunk kéziratairól és „lappangó” önéletírását néhányan ismertük is. Oly mélyen, lírai pengéssel, férfi szeméremmel vallott ebben önmagáról és a világról, hogy érthető volt a család tétovázása a kézirat nyilvánosságra bocsátásában. Ez érthető és helyes volt, miképpen az is, hogy 25 év után mégis közkinccsé tettük KEMÉNY Gábor vallomásait. Nemcsak gazdag kortörténeti, kultúrpolitikai, közneveléstörténeti adatokkal gazdagítja ismereteinket, de a pedagógiában a legfontosabb: a nevelőpélda erejével. Ő is ott töpreng, mint minden tehetség az életpálya könnyebb és göröngyösebb alternatívája előtt. Mikor az élet nagyon megüti, nagyon alázza, fölteszi a kérdést: talán mégis a „simább”, mégis az „objektívabb” utat: a klasszika-filológiát kellett volna választania, de a felelet egyértelmű: „BENKA Gyulának még nagyon is frissen élő emléke, SCHNELLER István távolba is utánam nyúló atyai gesztusa nagyon is eleven erővel munkáltak bennem . . . , pedagógusnak születtem, gyakorlati pedagógusnak, aki az iskolától, a tanulókkal való állandó érintkezésből meríti erejét és életkedvét.” S ha már mindent is elfelejténénk — bármily helytelen. —, ami KEMÉNY Gábor életművében szép és vonzó, a hivatásáért élő, a benne megújuló, az embert nevelő pedagógus példáját meg kell mindig őriznünk. Önéletírásának minden sora szuggesztív tanulság erre. A Tankönyvkiadó jó ügyet szolgált, amikor KEMÉNY Gábor kéziratát „*Az egyszerűség útja*” címmel 1972-ben kiadta.

Az önéletírás egy széldobálta életről szóló írói vallomás. De ebben a több korszakot átívelő nyugtalan sorsban egyre stabilabb jellem jelenti az „archimedesi” pontot. A gyermekkor első benyomásai, a családi élet fészkeiben érzékennyé és szeretővé fejlődő melegszívű gyermek világa lassan kitágul az iskolában. Első

¹¹ VPM 283.

mestereire, a szarvasi gimnáziumból a „természetimádó” VAJDA Péterre, a „jóságos” BENKA Gyulára, CHOVÁN Károlyra, NEUMANN Jenőre és másokra hálával emlékezik vissza. Itt szívja magába a liberalizmus eszméit, a vallási türelmességet, ugyanakkor első társadalombíráló véleménye is itt alakul ki. GYÓNI Géza osztálytársával együtt a gimnáziumba csempészett „szociális íráskat”, a Népszavát olvassa s már ekkor „megütötte lelkemet a társadalmi egyenlőtlenség szele.” A latin auktorok közül leginkább Tacitus az eszménye, aki a szabadság és a becsület szeretetére s az önkény és zsarnokság gyűlöletére tanította. Már VII-es gimnazista korában megismerkedik a fiatal ADY költészetével s KEMÉNY Gábor is szeretné az „Alföldet behálózó kulturális álmokorságot” meggyógyítani. Családjában a 48-as forradalmat tisztelettel emlegették, KOSSUTH Lajos volt a legnagyobb „politikai ideál s PETŐFI a családnak úgyszólván bibliája”. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az eminens diák valamennyi tantárgyban, de főképpen a nyelvekben kimagasló képességet és szorgalmat árul el, s mint az önképzőkör elnöke is — az előbb említett GYÓNIVAL s a nagyon tehetséges, de fiatalon elhunyt KATONA Sándorral — első költői és írói zsengeit már folyóiratokban is publikálta, az életindulást nagyon ígéretes auspiciumnak vehetjük.

A budapesti bölcsészettudományra már széleslátókörű, világnézeti, társadalmilag elkötelezett ifjú érkezik. Ezen a mondatán is elmeditálhatunk: „Minden habozás nélkül a tanári pályát választottam”. A görög—latin szak mellett magyar, francia, német irodalmi és nyelvészeti előadásokat is hallgat, s tanítványi hálával emlékezik meg Ponori THEWREWK Emilről, HEGEDŰS Istvánról, PETZ Vilmosról, NÉMETHY Gézaról, ALEXANDER Bernátról, CHOLNOKY Jenőről, BEÖTHY Zsoltról, BODNÁR Zsigmondról. A főváros diákéletformája, az egyetemi hallgatók sorsa azonban túlságosan rideg KEMÉNY Gábor számára s két év után a „kis Athénban”, Kolozsvárott folytatja — s közben és szinte végig maga is tanítványokat vállal — tanulmányait. A város, Erdély, a székelyek szeretete ezután mindig meleg emlékként él benne. Kolozsvári tanítói közül főleg CSENGERY János, SZAMOSI János, SZÉCHY Károly, MÁRKI Sándor, BÖHM Károly és mindenekelőtt SCHNELLER István ragadják meg. Hogyne találna mesterére „a szív pedagógusában” — így jellemzi SCHNELLERT önéletrajzában — az, akinek pedagógiai hitvallása „a gyermek tisztelete és az ember szeretete”?

A pályaindulás is szép és — ha nehézségekkel terhes is — biztató. Szilágyosmlyón nevelő 1906 nyarán, innen Sopronba kerül egy évig a LÄHNE-féle magán-gimnáziumba, majd a tordai unitárius gimnáziumban következnek tanulóévek. Közben tanulmányút nyugatra, Ausztriába, Svájcba, Párizsba és korai nősülés. Ám a Sturm und Drang korának lezáródása az elmélet és a gyakorlat kiforrott pedagógusát állítja élénk. Megszenvedi és megvalósítja a gyakorlatban, és pedig 70-es létszámú osztályban mindazt, amit a reformpedagógia, a gyermektanulmány elit és „hermetikus” helyzetre méretez: aktivitásra neveléssel, individualizálással (estig vesződve a gyogyepedagógiai esetekkel, retaldáltakkal, saját pénzén vett könyvekkel serkentve a tehetségeseket), a tanulók fejlődéséről vezetett olyan részletes jellemzéssel, hogy az osztályozást (s ez ebben az esetben természetes is!) kiiktatja módszerei köréből, szülők parlamentjét szervezi s mindennek kerete és foglalatja olyan *közösségi nevelés*, amelyről teljes vértzetben a szocialista pedagógiában hallunk majd. És ismételten visszatérnek mesterei: „Mély hatással volt réám SCHNELLER különösen szuggeraló egyénisége és NAGY László, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnökének fanatikus szenvedélye, mellyel mint egy modern KAZINCZY, az ország legtávolabbi vidékeiről is

munkásokat toborzott a gyermektanulmány művelésére. Párizsba utazásom előtt előadást tartottam a Gyermektanulmányi Társaságban az osztályozás eltörléséről, ami az akkori idők szokása és lehetősége szerint nagy vitát is provokált a jelenlevő szülők és más felfogású pedagógusok részéről.” Mindez azonban termékeny pedagógiai-elvi vita, ám a gondolat szabadságért kiálló, de harcot szolid természete folytán sohasem „provokáló” KEMÉNY mindig és mégis „végzet-szerűen szemben találta magát az ecclesia militans ádáz harcosaival”, s Párizs után ADYval együtt mondhatja: „a felsőbb tanügyi hatóságokat nemigen érdekelték sem a párizsi, sem egyéb külföldi dolgok. Ők a *quieta non movere* alapján állottak, és sem a tanítási rendszer reformjára, sem a tanügyi igazgatás szabaddab b kezelésére nem gondoltak”.

A „*homo politicus*” történeti portréja nagyon változatos. Sokakban Cicero, Danton, Kossuth él, másokban Richelieu, Metternich, Bismarck, vagy a két Pitt. Feltétlen feltétel az elképzelésekben a nagy akarat, a politikai pályára készülési tudatossága. De a történelemben se szeri se száma azoknak, akik nem akartak politikusok lenni, sőt kerültek a pályát, mégis kiváló politikussá váltak. Nem szeretnénk hamis analógiával élni és képet sem nagyítani, de KEMÉNY Gábornak, aki még csak nem is kacérkodott közéleti szerepléssel, háromszor kell vállalnia ezt a feladatokat, s mind háromszor kitűnő kvalitásokat árul el. Nem véletlenül esik a tordai munkások jószemű választása éppen a forradalomban őreá 1918-ban . . . Kormánybiztos-főispánnak választják s nemcsak a feladatok, de a helyzet megítélésében is a gyakorlott politikus *judiciuma* vezérli. Példája nemcsak a forradalom alkotó, bonyolult, a vesztes háború miatt szinte reménytelen helyzetében tömegeket mozgósító, de a megszállást követő megalázó atrocitások idején is hősién helytálló.

De ugyanúgy politikai feladat az, amit Erdélyből kiutasítása és féléves békés-csabai tanárkodása után, mint fiatal „nyugdíjas” a magyar pedagógiai ellenzék szervezése terén végez. Kapcsolatban van VÁMBÉRY Ruzsítmmal, BRAUN Róberttal, SZÁSZ Zoltánnal, BENEDEK Marcellal, BALLAI Károllyal, JÓZSEF Attilával, KRAMMER Jenővel, JANCSÓ Elemérrel, DOBOSSY Lászlóval, ILKU Pállal, DIENES Lászlóval. A haladó pedagógia eme kapcsolatai Pozsonyban, Érsekújváron, Kolozsvárott tovább fodrozódnak és szerveződnak. Nincs a Horthy-korszaknak olyan oktatásügyi jogszabálya, intézkedése, melynek ebben a körben ne lenne éles és állandó kritikái visszhangja. A széles ellenzéki platform képviselői az urbánus íróktól a szocialistákig húzódnak, s ebben az egyik legmarkánsabb pedagógus és egyben a kulturális demokráciáért a legkövetkezetesebben harcoló közíró — „kritikai realista” — KEMÉNY Gábor.

S vajon a felszabadulás után a Pedagógusok Szakszervezetében, a minisztériumban, az Országos Köznevelési Tanácsban vezető posztra került KEMÉNY Gáborban nem a kiváló *homo politicus* is kell tisztelnünk? Írásai, előadásai a politika „egyetemi tanári” szintjén szóltak korához. Többek között ilyen alkotások részese: az általános iskola életrehívása és továbbfejlesztése, a dolgozók iskolái megszervezése, a középfokú iskolákban a progresszív tandíjrendszer bevezetése, a nemzetiségi oktatás rendezése, tantervek, tankönyvek, útmutatások szerkesztése, a pedagógusok átképzéseinek megszervezése, stb. stb. Ekkor már annak a pártnak a képviselőjében harcol a neveléspolitikai élvonalában, amely a legkövetkezetesebben jelöli ki a demokratikus, majd szocialista átalakulás programját.

Az önéletírás a neveléstudós művelőjéről is számos új, szubjektív élménytől kísért adalékot, történetet tartalmaz. Ha magántanári habilitációja a

véletlenek összejátszása s végül legalább annyira haladó politikai és emberi magatartása miatt nem is sikerül, tudományos munkássága mindenképpen eléri „katedrapedagógusainak” teljesítményét. Nem szabad azzal a rezignált véleménynel egyetérteni, amely életművét a lehetőségektől elütött, balszerencsés töredékek tünteti föl. Igaz, a tudományos pályához nem volt „szerencséje”, s KORNIŠnak és másoknak nem kellett szerény nyugdíjból tengődniük, magántanítványokkal bajlódniuk, mégis a tudós KEMÉNYT a következő alkotások, haladó szakirodalmunk gyöngyszemei fémjelzik: Iskolai értékelés és kiválasztás; Egy magyar kultúrpedagógus (NAGY László életműve); TESSEDIK Sámuel élete és munkája (NÁDOR Jenő társszerzővel); A Huszadik Századtól a márciusi frontig; A nemzetiségi kérdés Magyarországon; ADY és az iskola; Az új pedagógia körvonalai; Régiék mai szemmel c. tanulmányosorozata; Az európai ember nevelkedésének történetéhez stb., és még vagy húsz, nagyobb megjelent tanulmány és száznál több kisebb írása ugyancsak a Századunkban, a Korunkban, a Szociálistusban, a Jövő útjain-ban, a Magyar Tanügyben, a Nevelésügyi Szemleiben, a felszabadulás után, a Köznevelésben, az Embernevelésben és másutt.

Néhány szót kell ejtenünk az íróról, költőről is. Gazdag, színes, bensőséges egyéniség művészetéről van szó. A versírás kényszere és ihlete végigkíséri egész életén. „Az egyszerűség útjában” kortársak, leányai ezt meleg elismeréssel honorálják, a recenzort mégis KEMÉNY prózája fogta meg. Bár nem volt erdélyi, de Kolozsvár és Torda — úgy tűnik — megtanítja az erdélyi írókra jellemző epikai szélességű előadásmódra, a tér és táj, ember és cselekvés, markáns, realista ábrázolásmódjára és mesébe szőtt székely humorizálásra.

De álljon szemléltetésül néhány sor. A hepehupás vén Szilágyban vagyunk. A fiatal tanár most végzett Kolozsvárott és egy jómódú örmény családnál, ANTAL Jakabnál nevelőséget vállal s a háziúr fiát, Barnát javítóvizsgára készíti elő: „Így aztán lassan összebarátkoztunk, Barna törelmesen hajtotta igába fejét, s még ő biztatott engem, milyen jókat fogunk lovagolni az őszi hónapokban, mikor a nagy sárban úgyszólván lehetetlen a gyalogjárás. Időnként el-eljártunk a falu intelligensebb családjaihoz: a református lelkészhez, a katolikus plébánoshoz, a postásokhoz és egy földbirtokos családhoz. Ezzel már úgyszólván ki is merült az intelligencia listája. A kálvinista pap jókedélyű ember volt, nagy családja és egy kevés földje, sokat kellett dolgoznia, hogy diákfiait idegenben taníthassa . . . Szép a papi pálya, kedves öcsém, — mondogatta — csak az a vasárnap ne volna; s ezzel dokumentálta, hogy a földdel szívesebben foglalkozik, mint a hívekkel . . . A katolikus plébános gyakran látta vendégül a falu értelmiségét, néha egy kis kártyapartira is, s mikor a délelőtti partijátszma véget ért, akkor adott parancsot a szakácsnénak, hogy immár harangozhat — egyébként akkor történt a harangozás, mikor elkészült az ebéd, s ehhez az időjelzéshez igazodott a falu, annál is inkább, mert órája egyik templomnak sem volt, és csak a katolikus templomnak volt messzehangzó harangja.”

Ha szerkezetileg nem is zökkenőmentesen, de értékénél fogva indokolhatóan (bár KEMÉNY Gábor kéziratának további sajtó alá rendezése ismét aktuálisává válhat) kerül az önéletírás után egy 1947-ben írt, nagyobb lélegzetű kultúr-történeti tanulmány: „Az európai ember nevelkedésének történetéhez (Egy forrásokat tartalmazó szöveggyűjtemény elé)”. Kemény ebben a tanulmányában már a dialektikus módszert kapcsolja a történeti és szociológiai vizsgálati módszerhez. A tudomány eredetét, tényezőit, az emberi gondolkodás összetevőit kíséri nyomon a görögöktől, a rómaiakon, a kereszténységen, a felvilágosodáson keresztül napjainkig. A prométheuszi „kin”, „szenvedély” a teljes tudásért vezet

el a modern tudomány nyugtalan világába. Ez a történeti korokat átívelő kultúr-filozófiai „panneau” bőséges fejtegetéseket tartalmaz a tanítási anyag, módszer és nevelés — vertikális és horizontális — összefüggéseiről. Vajon a szöveggyűjtemény, mely elé ez a tanulmány készült, nem rejtőzik valahol a hagyatékban? Nagyon tanulságos, hasznos lenne.

KEMÉNY Gábor önéletírása 1944-ben megszakad. A felszabadulás utáni tevékenységéről már kortársai, munkatársai vallanak: KEMÉNY Judit, NÁNAY Béla, BÉKI Ernő, LUKÁCS Sándor, SZÉKELY Endréné, KOVÁCS Máté, NOVÁK Károly, KISS Árpád. Nehéz lenne az értékelés és elismerés e gazdag tárházából valamit is kiemelni: KEMÉNY Gábor tudósnak, közéleti embernek, tanügypolitikusnak, gyakorló pedagógusnak egyaránt nagyszerű volt. Pedagógiai személyiségének hatása, szerény, szemérmes természetén is átütő varázsa környezetére áramlott. A kortársak boldogan és büszkén emlékeznek vissza a vele együtt töltött munka alkotó szépségére és emberségére. Lányának, KEMÉNY Katalinnak bevezető tanulmánya pedig esszé szintjére emelt méltó megemlékezés a kiváló pedagógusról, íróról, művelődéspolitikusról és családszerető édesapáról.

SIMON GYULA

KEMÉNY GÁBOR KIADATLAN ÍRÁSAIBÓL

KEMÉNY Gábor hazánk felszabadulásával jutott el az igazi pedagógiai cselekvéshez. Önéletrajzából s a vele foglalkozó tanulmányokból tudjuk, hogy a Horthy-korszakban a pedagógia perifériájára szorítva fejtette ki nagyjelentőségű és a hagyományos pedagógiai gondolkodást lényegesen túlhaladó társadalompedagógiai tevékenységét.

Az 1945 utáni időből származó írásaiból, különösen pedig mindmáig kéziratban levő tanulmányaiából, vázlataiból, feljegyzéseiből tudjuk, hogy eleven érdeklődését az iskola iránt élete végéig megőrizte. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy az elsők között ismerte fel az új idők követelményeit s az első között kívánt megfelelni ezeknek a követelményeknek.

KEMÉNY Gábort a felszabadulás után azok között találjuk, akik keresik az új, demokratikus társadalomnak megfelelő iskolát. Ezt bizonyítja többek között az Embernevelésben publikált *Demokratikus iskolareform* című munkája (1945. 1—2. sz. 2—26. o.). Ez a tervzet a hazai legjobb hagyományokat, APÁCZAI, TESSEDIK, EÖTVÖS, NAGY László vonalát követi, s az új társadalom követelményeinek felel meg.

Az új köznevelés érdekében végzett igen szerteágazó elméleti és gyakorlati tevékenységébe szervesen illeszkedik a *pedagógusképzés, a továbbképzés* gondolata; azt vallotta, hogy az új ember formálásának feladatait csak új szemléletű, új módon gondolkodó pedagógus tudja megoldani. A pedagógust az iskola demokratikus szellemű megújításában meghatározó tényezőnek tekintette.

Hagyatékában — amely az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban található — számos, a pedagógusok átképzésével és továbbképzésével foglalkozó tervzet, javaslat található. Mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium III. Nevelési Ügyosztálya vezetőjének hivatalbeli kötelességei közé is tartozott a nevelő-továbbképzés gondozása.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban levő kéziratok közül most a következő dokumentumokat közöljük:

Az 1. sz. *dokumentum* annak a körlevélnek a szövege, melyet az ország valamennyi tankerületi főigazgatójának és vármegyei tanfelügyelőjének küldött ki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1946 májusában.

A 2. sz. *dokumentum* az előbbi körlevél mellékleteként kiküldött, KEMÉNY Gábor által összeállított elméleti és gyakorlati átképzési tervet tartalmazza. Az eredeti példány 3,5 oldal terjedelmű, sűrűn gépelt sorokkal. Ezt a tervzetet stencillel sokszorosították és az 1. sz. körlevéllel együtt küldték el a tanügyi szakembereknek.

A 3. sz. *dokumentum* a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletéből kiadott útmutató a nevelői továbbképző tanfolyamok megindításával kapcsolatban 1946 októberéből.

A 4. sz. *dokumentum* annak az előadásnak szövege, melyet KEMÉNY Gábor a budapesti pedagógus átképző tanfolyam megnyitóján mondott. Ez a beszéd megjelent a Köznevelés 1947. évi 1—2. számában. Az eredeti szöveg 4 gépelt oldal terjedelmű.